

4. L'elecció d'un pla per l'Eixample⁵

L'elecció d'un pla per ampliar la ciutat va ser molt conflictiva. De seguida es va posar de manifest la rivalitat i l'oposició entre el l'Ajuntament de Barcelona i el govern central.

Ildefons Cerdà era enginyer militar del "*Cuerpo de Ingenieros de caminos, canales y puertos*", un funcionari reconegut i un liberal militar molt compromès. Per això tenia a favor als governadors i a les màximes autoritats, per ser la persona triada per la urbanització de l'Eixample. Per aquest motiu en el 1854 li va ser encarregat pel governador civil de Barcelona realitzar un plànol topogràfic dels voltants de la ciutat. Cerdà tenia molt interès en portar a terme l'eixamplament de la ciutat. Segons Cerdà, per fer créixer una ciutat era necessari veure les vides, les rentes i les condicions de vida d'aquells que futurament haurien d'habitar les vivendes que es construïrien. Per realitzar aquest gran treball va fer tota mena d'enquestes als

⁵ -Permanyer, Lluís (2008): Op.Cit. p.33-47

-Laboratori d'Urbanisme. *Treball sobre Cerdà i el seu Eixample*. Ajuntament de Barcelona Regidoria d'Edicions i Publicacions i Secretaria General Tècnica Centro de Publicaciones MOPT (2008): p.31-71

-Jaume Sobrequés (1995): Op.Cit. p.67-89, 112-114

barcelonins molt avançades pel seu temps. Amb aquestes enquestes i investigacions va constatar com la classe obrera tenia una vida molt lamentable i dura. Una data esgarrifosa que va descobrir va ser que dels 25 479 obrers que hi havia a la ciutat 3 799 eren nens que treballaven més de tretze hores al dia! Per Cerdà, l'urbanisme era una ciència i com a tal requeria la realització d'un estudi de la realitat social per portar a terme qualsevol projecte. Així no és d'estranyar que escrigués una obra fonamental per l'urbanisme, anomenada "*Teoría General de la urbanización y aplicación de sus doctrinas a la reforma del ensanche de Barcelona.*". L'obra la va dividir en tres volums. El primer comentava els orígens i les causes de la urbanització. En el segon feia un anàlisi de la realitat urbana barcelonina a partir de les estadístiques que havia elaborat. El tercer volum és un cas curiós: no es va arribar a publicar mai. Ningú l'havia vist mai fins que al 1988 en el "*Archivo General de la Administración Pública*" a Alcalà d'Henares un arquitecte el va trobar per casualitat. Aquest tercer volum era el més important dels tres ja que hi havia exposat molt detalladament, fins i tot amb dibuixos, el seu pla. La suposició que es té sobre aquesta desaparició és que potser Cerdà sentint-se incomprès i ressentit amagués el llibre. La realitat es que aquest llibre tampoc es que tingués un gran amagatall però el cas es que ningú l'havia buscat mai. Cerdà tenint el favor del govern buscà un seient en el consistori barceloní i va fer carrera en la Milícia Nacional fins arribar a ser comandant del Batalló de Sepadors de Barcelona. Aquest fet no va ser gens ben rebut a Barcelona i a Catalunya en general ja que l'exèrcit espanyol era odiat per pràcticament tots els catalans.

En aquella època l'encarregat de les competències urbanístiques d'Espanya era el Ministeri de la Guerra. El 19 de desembre del 1858 va regalar aquest dret al Ministeri de Foment perquè el ministeri en qüestió no tenia ni els mitjans ni els coneixements necessaris per portar a terme un pla de tanta envergadura com el de l'eixample de Barcelona. Un cop el Ministeri de Foment va tenir el ple dret sobre l'urbanisme d'Espanya va demanar, o més aviat va exigir, a l'Ajuntament de Barcelona que quan fos el moment de realitzar l'eixamplament de la ciutat s'apliqués el pla que el Ministeri de Foment escollís. L'Ajuntament va ignorar la demanda del govern i el 15 d'abril del 1859 va realitzar un concurs obert per tots aquells que volguessin proposar un pla per l'eixamplament de la ciutat.

Al mateix temps el Ministeri de Foment va encarregar a Ildefons Cerdà que presentés, amb un any de marge, l'estudi definitiu del seu pla, el qual, ja tenia molt avançat i era el pla que el govern volia portar a terme. L'Ajuntament de Barcelona volia entregar, abans que Cerdà ho fes, un pla per l'eixample. Per escurçar el temps va deixar només tres mesos i mig de marge per entregar-lo ja que volia avançar-se al projecte que tenia Foment. La reacció de Foment no es va fer esperar i el 7 de juny va dictar una reial ordre en la qual exigia que el pla Cerdà fos exposat amb tots els altres plans molt menys detallats i elaborats que el de Cerdà per la falta de temps. Ràpidament l'Ajuntament de Barcelona va impugnar la reial ordre però el Ministeri de Foment no ho va acceptar i ho va denegar. El govern estava convençut que el seu pla guanyaria ja que estava molt més elaborat que cap dels altres. Però per la seva sorpresa, el 12 de setembre, la junta qualificadora del concurs presidida pel president de la junta Víctor Arnau, rector de la universitat, i per nou membres més (tres arquitectes, un advocat, un físic, un enginyer i un metge) van decidir de forma unànime que el projecte que tindria l'honor d'eixamplar la ciutat seria el del senyor Antoni Rovira i Trias. Seguidament l'Ajuntament va enviar a Madrid el projecte guanyador acompanyat de la petició de treure la reial ordre del 7 de juny del 1859 en la qual s'imposava el pla Cerdà, enlloc del seu pla. Tot el seu esforç fou inútil. El 30 de maig del 1860 un reial decret aprovava definitivament el pla Cerdà. Estava establert que el creador del projecte que portés a terme la urbanització de l'Eixample tindria l'honor que un dels carrers principals portés el seu nom. Es a dir, que en teoria, Cerdà es mereixia un carrer amb el seu nom. Però com que els barcelonins estaven totalment en contra que es portés a terme un pla imposat pel govern central i Cerdà era perfectament conscient de la mala fama que tenia, va preferir per no empitjorar més la situació, renunciar a aquest honor.

A partir d'aquesta imposició van haver-hi moltes queixes contra el pla Cerdà entre elles les del mateix Ajuntament. Aquesta imposició tan radical per part del govern no va ser acceptada mai pels barcelonins. Però com que no hi podien fer res es van resignar parlant malament tant del pla com del seu autor. La qüestió final no era que el pla fos o no fos bo, la qüestió era que era un pla imposat per uns altres i no era un pla escollit lliurement per ells; havia estat imposat a la força i això era el que els irritava tant i el fet que el seu autor fos un militar de l'exèrcit espanyol només empitjorava les coses. On hi havia la màxima oposició era entre els

arquitectes de Barcelona. Estaven molt afectats perquè el pla de la seva ciutat l'havia dut a terme un enginyer de ponts i camins que havia estudiat a l'escola de l'exèrcit i no un arquitecte de la ciutat. Una petita referència a aquest inconformisme es que a l'any 1889 l'alcalde de Barcelona, que en aquells temps era el senyor Rius i Taulet va voler alçar un monument de Cerdà a la plaça Catalunya per memorar-lo. No ho va aconseguir. Va tenir l'oposició total i unànime de tots els arquitectes de la ciutat.

5. El pla Cerdà⁶

Cerdà va realitzar el seu pla amb la mentalitat que podia ser il·limitat, es a dir que podria créixer tan com fes falta, ja que no hi ha cap centre destacat i és completament geomètric, matemàtic i pensat científicament. Cerdà com que havia vist les males condicions de vida de la classe obrera volia que l'Eixample fos molt higiènic. Per això va construir aprofitant el màxim la direcció dels vents perquè ventilessin i oxigenessin els carrers. Amb la mateixa idea va proposar crear nombrosos jardins i patis interiors on tenia pensat plantar arbres per millorar l'estat de l'aire (encara que aquesta part no es va respectar gens). En el seu pla figurava que en les aceres, cada vuit metres, havia d'haver un plàtan, que es considerava un arbre idoni per créixer a una ciutat. Cerdà també havia pensat amb la mobilitat. Va crear carrers amb una amplada mínima de 20 metres, els quals eren molt amples per l'època. Tenia una ment molt avançada ja que creia que al cap d'uns anys la gent es desplaçaria amb "màquines de foc" individuals i per tant necessitarien molt espai. Cerdà ja en aquells anys es va avançar al que més endavant seria el cotxe. També va incorporar el traçat de les vies ferroviàries influït per la seva estada a París.

El fet més destacat del pla Cerdà són les mansanes⁷, diferents a totes les ciutats europees. Cada mansana té una estructura quadrada i simètrica de 133,33

⁶ Veure plànol annex I p.32

- <http://www.tv3.cat/historiesdecatalunya/documents/doc105964835.htm> 13/11/2010

-Diputació de Barcelona. *Cerdà i la Barcelona del futur, Realitat versus Projecte*. Centre de cultura contemporània de Barcelona (2009) p.24-26

⁷La paraula mansana és una evolució de la paraula llatina mansio o mansionis que l'edat mitjana la feien servir per denominar les cases de camp. Així doncs la paraula mansana no es una castellanització de la paraula manzana.

metres i uns xamfrans de 45° que permeten millorar la circulació ja que el conductor veu perfectament els cotxes que venen pel carrer horitzontal que té al davant i també fan possible el canvi de direcció dels diferents fluxos. Els xamfrans són places octogonals de gairebé 50 metres, equivalent a l'amplada de la Gran Via. El pla Cerdà tenia previst que hi haguessin carrers de 60, 30 i 20 metres d'amplada. Per poder-hi encabir espais verds les mansanes només havien de ser edificades per dos costats del quadrat. Aquesta mena d'edificació comportaria que només poguessin viure 800 000 persones en tot l'Eixample; això hagués comportat, amb el pla original, que l'any 1900 s'hagués arribat a la quota màxima d'ocupació. El pla d'en Cerdà volia ser igualitari, no només volia la igualtat entre classes socials sinó també la igualtat en quant al nivell de vida. És a dir, com que les vies són pràcticament iguals i es creuen pels mateixos llocs, els pisos tendeixen a ser semblants i per tant el valor dels pisos té tendència a igualar-se. Cerdà també donava una gran importància a la llum solar. Uns carrers són paral·lels al mar i els altres perpendiculars a ells; això provoca que els vèrtex coincideixin amb els punts cardinals. D'aquesta manera quan el sol s'aixeca o baixa, il·lumina un dels vèrtex de la mansana i, com a conseqüència, entra molta llum natural als edificis. La majoria dels carrers tenen 20 metres d'amplada, d'aquest 20 metres cinc a cada banda estan destinats a les voreres i 10 al tràfic. Els edificis sols podien tenir una alçada màxima de 16 metres.

Encara que l'Eixample sigui molt geomètric hi ha algunes vies que no segueixen el mateix traçat que la majoria. El Passeig de Gràcia és més ample que les altres vies per respectar l'antiga via que portava fins a Gràcia. Per l'actual Rambla Catalunya es veu com baixaven de manera natural les aigües (d'aquí ve el nom de Rambla), per no haver de canviar el rumb d'aigua i tot el que això suposa, Cerdà va fer el carrer més ample. És a dir en un espai on en teoria hi cabien tres carrers només en va fer dos. Seguidament també ens trobem amb la famosa Diagonal que parteix l'Eixample, com el seu nom indica, amb diagonal de nord-est a sud-oest. L'Avinguda Meridiana i el Paral·lel tampoc segueixen el traçat típic perquè es van construir respectant vies antigues que ja hi eren.

En el pla hi havia dos tipus de mansanes: en el primer s'edificava dos costats de les mansanes situades una davant de l'altre i al mig es creava un jardí. Amb aquest tipus de mansanes es creava tot un corredor ple de vegetació i jardins. L'altre opció era edificar dos costats de manera que formessin una "L" i la

mansana del costat també tingués aquesta estructura però de “L” al revés i que finalment les de sota també tinguessin forma de “L” posades de tal manera que entre les quatre “L”es hi hagués un quadrat de jardí.

6. El finançament de l'Eixample⁸

Tots els intel·lectuals, gent de diners i persones poderoses com ara aristòcrates, industrials i comerciants estaven completament d'acord en que s'havia de fer un eixamplament de Barcelona, i aquest fet va contribuir a la realització de l'Eixample.

Quan es van començar a planejar les obres de l'Eixample, el govern central va dictar una llei, en la qual, ordenava a l'església cedir molts dels seus terrenys. L'església, com a tot Europa, tenia un gran poder i un gran nombre de possessions. Molts d'aquests terrenys es trobaven on s'havia d'edificar el nou Eixample i per això van prendre un gran valor, i tant el govern de Madrid com l'Ajuntament de Barcelona van intentar quedar-se el màxim de terrenys possibles. Les terres que els militars havien ocupat arbitràriament també van ser requisades i van ser retornades als seus propietaris. Els propietaris com a recompensa que l'Ajuntament els hagués retornat les seves terres estaven obligats a pagar un impost.

l'Eixample era un bon negoci a llarg termini. A llarg termini perquè quan es comprava un terreny no es podia vendre de seguida i esperar obtenir beneficis, sinó que s'havia d'esperar bastant temps, fins que aquell espai quedés urbanitzat. És a dir, que anava adquirint valor a mesura que avançava l'Eixample. L'Ajuntament de Barcelona era l'encarregat de construir els carrers. Quan havia de fer passar un carrer per alguna finca privada, feia pagar un impost al propietari, i un cop el propietari edificava havia de tornar a pagar un altre impost a l'Ajuntament. Així, en mica en mica, l'Ajuntament va anar adquirint diners per finançar els carrers i els burgesos rics van anar edificant l'Eixample. Tots aquests moviments i inversions no haguessin estat possibles sinó hagués sigut pel total acord que hi havia entre la gent poderosa del moment (ja comentat abans).

⁸ -Jaume Sobrequés (1995): Op.Cit. p.196, 213-215
-Laboratori d'Urbanisme (2008): Op.Cit. p.48-51

Cap a la dècada del 1870 les obres van avançar molt perquè amb la pèrdua de les colònies a ultramar molts indians van retornar al seu país. Aquesta gent s'havia cobert d'or a Cuba i a les altres colònies, i precisament aquest, van ser els que durant aquesta dècada van aportar més capital per a la construcció de l'Eixample. A partir d'aquest fet va començar l'anomenada febre d'or. L'any 1888 amb l'Exposició Universal va haver-hi un nou impuls per a la renovació d'algunes zones i serveis públics. Però el gran desenvolupament va ser a finals del segle XIX amb la corrent del Modernisme recolzada per la burgesia. Tan va créixer durant aquesta temporada que a l'any 1897 ja es van integrar dins de Barcelona Sants, les Corts, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals.